

DOI 10.69085/ntf2025c103

ОНИРИЧНАТА ПЕРСПЕКТИВА В ТВОРЧЕСТВОТО НА ОЛГА ТОКАРЧУК

Димитрина Хамзе
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

THE ONEIRIC PERSPECTIVE IN THE WORKS OF OLGA TOKARCZUK

Dimitrina Hamze
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

hamzed@uni-plovdiv.bg

The aim of this study is to demonstrate how Olga Tokarczuk uses the oneiric (dream vision) to “interpret” the fundamental forms of existence through artistic means. The dream functions as a “palimpsest” of the dialectics of the human psyche, which is an individual, subject-specific filtration and processing of the collective unconscious—that is, of the archetypal foundation. The hermeneutics of the dream as an event sequence allows for the delineation of existential structures, with their philosophical and psychological modalities. Such a perspective provides a new optic on the meaning of existence and conceptual definitions.

The methods used include: semantic analysis, psychological interpretation, and the comparative method.

Key words: dream, psyche, individuation, existence, death, life, unconscious

Сънят е заем, взет от смъртта за поддържането на живота.

Артур Шопенхауер

Според Артур Шопенхауер животът и сънищата са страниците на една и съща книга. Сънят е и частица смърт, която ние усвояваме предварително, за да съхраняваме и обновяваме живота (Шопенхауер 2013: 31, 45).

1. Кратък диахронен обзор на представите за съня

Сънищата са нещо като водачи, като гласа на Бога, на нещо Висше, нещо, което ни надхвърля. Те са водачи и на Несъзнаваното, т.е. на Непознатото. Според Карл Густав Юнг те винаги заплашват с нови промени, опасности, жертви, войни и други тревожни неща. Животът на примитивния човек е изпълнен с винаги дебнешата психическа опасност и затова има толкова много начини за намаляване на риска. Определянето на зони табу е външният израз на този факт, а табутата са психични ограничения (нещо като предпазни клапи), които трябва да бъдат спазвани точно и с израз на страхопочитание (срв. Юнг 1994: 148). Сънят е привилегия на висшата сила и на съществото, в което тя се е вселила, което тя е избрала за свой изразител (вожда на племето).

Целта на много магически ритуали е да изградят защита срещу опасните тенденции на несъзнаваното. Смятало се е, че някои сънища имат човешка, а други – божествена природа. През XVI – XVII век сънищата са били класифицирани по следния начин според причината си:

1. Заболяване на тялото;
2. Афект при силно разтърсване на духа, причинено от любов, надежда, страх или омраза;
3. Силата и лукавството на демона – на езическия бог или на християнския дявол;
4. Сънища, изпратени от Бога. В тях сънуващият получава определено знание само с одобрението и щедростта на Бога (срв. Юнг 1994: 150 – 151).

Сънищата, изпратени от Бога, често навещават Вероника, героинята от романа *Пътуването на хората на Книгата* (*Podróż ludzi Księgi*).

*Weronika liczyła na sen, ten nieogarniony obszar, gdzie Bóg zwykł dawać jej wskazówki*¹ (PLK², 117).

¹ Вероника разчиташе на този сън, на това необозримо пространство, където Бог обикновено я напътстваше (преводът е мой – Д. Х.).

² Произведенията на О. Токарчук, от които са взети цитатите, ще бъдат обозначавани в хода на изложението с абривиатурите им.

По принцип църквата се съмнява и дори се противопоставя на сериозното възприемане на сънищата, но едновременно с това приема, че някои от тях съдържат непосредствено откровение. През последните векове църквата се противопоставя с успех на по-ранната интроспективна нагласа, която стимулира задълбоченото разглеждане на сънищата и на вътрешните преживявания (срв. Юнг 1994: 151 – 152). Противопоставянето ѝ е плод на стремежа да упражнява контрол върху съзнананото и несъзнаваното в човешката психика.

Протестантството срина защитната стена на църквата, но се изправя срещу заплахата от собствените си вътрешни преживявания, вече лишени от закрилата на догмата и уюта на нормативния ритуал (срв. Юнг 1994: 152).

Независимо от различията и спецификите на религиозните направления обаче нито едно от тях не може и няма правото да заставя човешката психика да работи по определен (изгоден за него) начин. Струва ми се, че по отношение на психиката религиите изпълняват по-скоро „политическа“ функция – опитват се да спечелят привърженици чрез манипулативни стратегии, прикриващи безпощадни ултиматуми, атакуващи психиката.

Юнг казва така: „Нашата психика е част от природата и нейната загадка е безкрайна“ (Юнг 2002: 20). Ние не можем да дефинираме нито психиката, нито природата. Можем само да изразяваме представата си за тях и да описваме колкото можем по-добре как функционират. Тези, които отхвърлят несъзнаваното, страдат от мизонеизъм (страх от новото и непознатото) (срв. Юнг 2002: 20 – 21). Психиката на човека е изтъкана от противоположности, тя функционира на принципа на антиномиите и тъй като зависи от баланса на противоположностите, никоя преценка не може да се смята за окончателна, ако не се държи сметка за нейната двупосочна динамика. Причината за тази особеност е фактът, че не съществува изходна точка над или извън психологията, която да ни позволи да формираме окончателна преценка за това какво представлява психиката (Юнг 2002: 63).

Юнг нарича сънищата крехки, убягващи, непостоянни, неясни и не-сигурни фантазии. Те са най-честите и универсално достъпни извори за изследване на символната способност на човека. Сънищата може да не са непосредствено разбираеми, но подсказват една „подпочвена“ идея или намерение. Юнг е убеден, че те не означават това, което показват. Образите и символите, съдържащи се в тях, са представени в странни форми, в които потиснатите съдържания на психиката се появяват в съзнанието.

Така се стига до извода, че един сън показва нещо различно от явното му изображение (срв. Юнг 2002: 26 – 27, 98).

За съня Джеймс Холис прави следната констатация: „Сънят не е нещо, което избираме или направляваме. Той е нещо, което идва при нас като чуждестранен посетител. Той е сблъсък с мистериозния Друг, който лежи вътре в нас“ (Холис 2024: 35). Мари-Луиз фон Франц смята, че психолозите се опитват да засилят лечебния ефект на съня. Това обяснява защо интерпретацията не бива да бъде интелектуална и да тълкува съня докрай – за да остане усещането за *притежание*. Този, който тълкува съня, не бива да чувства съня като напълно разбран, защото това ще убие резонанса. Тълкуването на съня е повече начин да се разговаря *около* съня, така че неговото послание да бъде чуто по-добре. Само тогава сънят може да има лечебен ефект (Фон Франц 2003: 20 – 21). Джеймс Хол казва, че сънищата не се сънуват, за да се анализират и разбират, но тяхното разбиране ни показва къде несъзнаваното вече се опитва да промени аз образа в полза на здравето и индивидуацията³ (Хол 2005: 39).

Сънуващите герои на О. Токарчук не се стараят да „разчоплят“ сънищата си. Те умеят да посрещат адекватно латентните им послания и да живеят в хармония с тях. А това по принцип не е лесноизпълнима задача. Обяснимо е защо сънуващите се опитват да пренебрегнат или дори да отхвърлят съобщенията от своите сънища. Съзнанието се съпротивлява на всичко несъзнавано и неизвестно. Примитивните имат всички реакции на дивото животно пред дадена опасност, пред застрашаващо събитие. Но и „цивилизованите“ не са много по-различни – реагират по подобен начин – издигат психическа бариера, за да се предпазят от шока при сблъсък с новото. Това се наблюдава във всяка реакция на индивида спрямо собствените сънища, когато е принуден да приеме някоя изненадваща мисъл. Героите на О. Токарчук до голяма степен са „тренирани“ за непознатите неща и плуват в свои води. Те са не само обекти и субекти на съновиденията си, но и техни спътници. Понякога сякаш са персонификации на собствените си сънища. Отдадеността им на загадката и нейната неразгадаемост като че ли им придава вечност, надмогвайки тленността им.

Важно е още да се подчертае, че сънят няма морализаторска функция – той не казва на пациента как да се държи по-добре, а само се опитва да балансира изкривената природа на неговия съзнаван ум,

³ Индивидуацията е процес на психическа диференциация, който има за цел развитието на индивидуалната личност.

който поддържа фикцията, че даденият субект е самото съвършенство. Красноречив пример е отново Вероника – тя е луксозна куртизанка и сънищата ѝ не я наказват за това, а само ѝ посочват пътя за компенсаторно и градивно преработване на определени комплекси. По този път чрез просветление и упоритост от нейна страна тя може да постигне силна индивидуация.

Образите в съня са много по-ярки, защото са наситени със свръхсетивни асоциации, от които изпразваме образите от всекидневния ни живот.

Някои от героите на О. Токарчук поддържат добър баланс между съзнавано и несъзнавано, а това по принцип наистина не е лесно заради напористите опити на съзнанието да надделее. Юнг установява, че колкото повече съзнанието бива повлияно от предразсъдъци, грешки, фантазии и инфантилни желания, толкова повече пропастта се разширява до невротична дисоциация и води до един по-малко или повече изкуствен живот, откъснат от здравите инстинкти, природата и истината (Юнг 2002: 50). Възстановеният психически баланс по директен начин възвръща психичното равновесие като цяло (Юнг 2002: 50). Това Юнг нарича комплементарна или компенсаторна роля на сънищата в нашата структура. Сънят обикновено компенсира недостатъците в дадена личност и в същото време предупреждава за опасностите в настоящата ѝ линия на поведение. Ако предупрежденията на съня бъдат пренебрегнати, може да се случат истински инциденти (Юнг 2002: 50).

2. Семантичен и телеологичен профил на съня

Сънят е най-личното нещо. Пиер Дако казва, че той е съкровен акт, в него сме напълно разголени. Дълбоко скритото в нас излиза на повърхността и ние не можем да контролираме този процес. Сънят не е наше дело (Дако 1999: 6). Няма сън, който да не означава нещо. Сънищата изразяват (или издават) погребаните ни желания, скритите ни трудности; те обобщават преживяното и предизвестяват бъдещето на базата на сегашното ни поведение (Дако 1999: 6).

Зигмунд Фройд казва, че съновидението винаги и във всякакъв смисъл произтича от миналото. То обаче разкрива и бъдещето. Осъществявайки нашето желание, сънят ни пренася в бъдещето. Но породено от силното желание, това бъдеще се представя пред сънуващия като настояще, а то от своя страна е копие и репродукция на миналото (Фройд 1993: 426 – 427).

Сънят размива границите на прагматично сегментираното от човека време и пространство. Той премахва и слива всички разделения, надхвърля ги. Не признава никакви ограничения и затова носи безграничност и на своя продуктор – сънуващия. Чрез съня субектът става синоним и на Живота, и на Смъртта – двете взаимнозависими безкрайности. Това е валидно за всички хора. Затова те имат еднакви или подобни сънища независимо от различията в самата образност. За илюстрация на тази истина може да послужи един фрагмент от романа *Дом дневен, дом нощен* (*Dom dzienny, dom nocny*) на О. Токарчук.

Kiedy sny powtarzają zdarzenia z przeszłości, kiedy ją międlą, zmieniają w obrazy, przesypają przez sita znaczeń, zaczyna mi się wydawać, że przeszłość, ta samo jak przyszłość na zawsze pozostanie nieodgadniona i nieznana. To, że coś przeżyłam, wcale nie znaczy, że poznałam tego znaczenie. Dlatego tak samo boję się o przeszłość, jak i o przyszłość. Niechby się okazało, że coś, co znałam i uważałam do tej pory za znane i pewne, mogło się dziać z zupełnie innej przyczyny i w sposób jakiego nie podejrzewałam. Że zaprowadziło mnie ku czemu innemu, a ja nie odkryłam kierunku, że byłam ślepa, że spałam. Co pocznę ze swoim teraz?

Ci ludzie z internetu, do których przyłączyłam się ze swoimi snami – nic nas tak nie łączy jak sny. Wszyscy śnimy te same rzeczy w dziwacznie podobny, chaotyczny sposób. Te sny są równocześnie naszą własnością i własnością wszystkich innych ludzi⁴ (D, 88).

К. Г. Юнг дефинира съня в широк смисъл като „спонтанен автопортрет в символна форма на актуалното състояние на несъзнаваното“. Той разглежда връзката на съня със съзнанието като компенсаторна. За

⁴ Когато съновиденията повтарят събитията от миналото, когато ги разбъркват, превръщат ги в образи и ги пресяват през ситото на смисъла, започва да ми се струва, че миналото, също както и бъдещето, завинаги ще си остане смътно и неразгадаемо. Това, че съм преживяла нещо, изобщо не означава, че съм разбрала неговия смисъл. Затова се страхувам еднакво и за миналото, и за бъдещето. Би могло да се окаже, че нещо, което познавам и съм смятала до този момент за установено и сигурно, е можело да се случи поради съвсем различна причина и по начин, който не съм подозирала. Че ме е водело към нещо друго, а аз не съм открила посоката, че съм била съня, че съм спала. Тогава какво ще направя със своето сега?

Тези хора от интернет, към които се присъединих със своите сънища – нищо не ни свързва така, както сънищата. Всички сънуваме едни и същи неща по странно подобен, хаотичен начин. Тези сънища едновременно са наша собственост и собственост на всички останали (Д, 99 – 100).

разлика от Фройд, за когото сънищата се свързват единствено с каузалността, Юнг ги разглежда като психични продукти, които могат да се изследват както от каузална, така и от телеологична (целева, перспективна) перспектива. Той смята, че каузалната гледна точка се стреми към еднакво тълкуване и предполага фиксирано значение на символите, т.е. има стремеж към уеднаквяване на значенията им, докато телеологичната гледна точка се фокусира върху индивидуалния контекст на тълкуването. Сънят е трудно символно търсене, което предполага скитане, отчуждение, случайност, риск или липса на сигурност, следователно носи всички черти на вътрешното пътуване (срв. Самюелз, Шортър, Плаут 1993: 173 – 175). Пред сънуващия субект се очертават два пътя: или този, който представлява бягство от интроспективното пътешествие (субектът избягва да се гмурне в собствените си дълбини), или този, който представлява образ (отражение) на вътрешните перергации. Във втория случай сънуващият е наясно, че сънят е свързващо звено (посредник) между външното и вътрешното пътуване. Навярно това има предвид героинята Мая от *Последни истории (Ostatnie historie)* – в действителните си пътешествия би трябвало да следваме инструкциите на вътрешните пътувания и обратно, на реципрочен принцип, да разчитаме „отпечатъка“, който са оставили фактическите ни пътувания, върху вътрешните ни скиталчества:

*Pozwalać się śnić – po to są podróże*⁵ (ОН, 242).

Независимо от това, че компенсацията се разглежда като фундаментален принцип, Юнг изтъква, че компенсираното невинаги е непосредствено видимо. Той е убеден, че сънищата имат едно неосъзнато предчувствие за бъдещите осъзнати постижения. Все пак обаче той препоръчва сънят да бъде възприеман като предварително *скицирана карта* или *чернова на план*, а не като предсказание или пакет от директиви. Най-добрият пример за тази онирична интуиция, която подтиква субекта да следва неотклонно поетия път, е отново Вероника. Нейният избор „под диктовката“ на съна свидетелства за развойния и преобразователен процес, който се извършва в психиката ѝ. Вероника е сякаш илюстрация на едно от наблюденията на Джеймс Хол за особено интересна функция на съня, а именно – да предизвиква радикална личностна промяна – сънуващият преминава от една идентичност в друга, а понякога дори получава усещане за липса на каквато и да било идентичност (Хол 2005: 30). Затова възприемаме съня като посветителен ритуал, като инициационно пътуване.

⁵ *Да си позволим да сънуваме – затова са пътуванията* (прев. мой – Д. Х.).

Когато Геновефа от *Правек и други времена* (*Prawiek i inne czasy*) съобщава на мъжа си за съзряването на дъщеря им Миша, т.е. за промяната на нейния биологичен статус, Михал сънува и разбира от съня си, че Миша е докосната от някакъв вид смърт, непълна, но също толкова ужасяваща като истинската (Р, 70). Очевидна е връзката на съня със смъртта като символ на радикална промяна; с инициацията, трансформацията – с преминаването от едно състояние в друго.

За Вероника сънищата са по-богатият, по-смисленият, по-истинският живот, защото разкриват неподозирани аспекти на личността и ѝ позволяват да излезе от коловозите и рутината на злободневието:

*Dla Weroniki sny były tym samym, czym dla Gauch'a kasztanowe ludziki, a dla Markiza lustra – pozwalały jej wyjść poza siebie. Traktowała je jak rzecz bardzo zwyczajną, rodzaj autonomicznego, nocnego życia, które tylko poszerza i dookreśla to, co się dzieje w dzień*⁶ (PLK, 30 – 31).

*Weronika sądziła, że znaczeniami, które nadają wszystkiemu sens, są Miłość i Sny*⁷ (PLK, 58).

Благодарение на сънищата си Вероника преминава на друго еволюционно и енергийно ниво – присъединява се към тесния кръг на посветените (т.е. избраните), а техните пътепоказатели са именно сънищата. Те ги водят към священото знание, към Книгата на Живота в цялата му пълнота и цялото му богатство.

*Weronika liczyła na sen, ten nieogarniony obszar, gdzie Bóg zwykł dawać jej wskazówki*⁸ (PLK, 117).

Юнг подчертава, че съществуват т.нар. големи сънища, които антиципират прелом, значима трансформация в живота на личността. Някои от тези сънища предсказват или предупреждават, а други обобщават изпълнението на някакво условие. Сънищата на Вероника са големи, те следват процеса на нейната постъпателна и стабилна индивидуация, предшествана от радикални трансформация на аза.

Юнг придава на съня изключителна важност не само като верен път към несъзнаваното, но главно като функция, чрез която несъзнава-

⁶ За Вероника сънищата бяха това, което за Гош бяха човечетата от кестени, а за Маркиза – огледалата. Позволяваха ѝ да се отдели от себе си. Тя гледаше на тях като на нещо най-обикновено, вид автоматичен нощен живот, който само доразширява и дооформя случващото се през деня.

⁷ Вероника смяташе, че значенията, които придават смисъл на всичко, са Любовта и Сънищата.

⁸ Вероника разчиташе на съня, на този необятен простор, където Бог редовно ѝ даваше наставления.

ното упражнява своята регулираща дейност Трябва все пак да внимаваме да не надценим ролята на несъзнаваното, предупреждава той, тъй като тази тенденция накърнява силата на осъзнатото решение (срв. Якоби 2000: 93).

3. Ониричната идентичност на героите на О. Токарчук

Сънят на Вероника разкрива едновременно актуалното психическо състояние на героинята, маркирано от безпокойството, тъгата и разочарованието на изоставена жена, на която мнимият кандидат-жених гледа като на изкустителен обект за еднократна употреба (и нищо повече от това) и на проспективна физическа загуба на съществуване. Вероника сънува сватба в пустинята, на която тя е поканена, но изящните ѝ високи обувки затъват в пясъка, младоженецът озадачаващо закъснява и накрая не идва, а роклята на булката започва да пожълтява. Когато всички разбират, че женихът няма да дойде, започват да бягат, а булката застива на място като мъртва статуя. Този сън може да бъде отнесен към категорията на големите сънища с кардинална двупосочна роля в живота на субекта: от една страна – философското и духовното просветление, а от друга – недоосъществената истинска любов, завършила с физическата смърт на двамата партньори – Вероника и Маркиза.

Сънищата на Вероника показват, че индивидуацията – постижима благодарение на тях, е контрапункт на заплахата от загуба на човешки ценности в един свят, който от съвременна гледна точка е организиран почти изцяло на технически и идеологически принцип (срв. Хол 2005: 27 – 28). Тук важи констатацията на Д. Хол, че действието в един сън може да изглежда като противопоставяне на аза в съня, но в действителност истинската цел е да се разшири или трансформира азът във връзка с цялостната личност (Хол 2005: 67). Така сънищата компенсират съзнаваната позиция на будния аз. Те служат на процеса на индивидуация, чиито цели и задачи не са задължително същите като тези на будния аз, тъй като индивидуацията се отнася до потенциалната цялост на личността, а не само до усъвършенстване на отделната аз конфигурация.

Ангелите са сакрална персонификация на съня в *Правек и други времена*. И те като сънищата са без начало и край. Не могат да се ангажират в събитията, защото не са им нужни за нищо. Човекът се учи от света, от събитията, учи се на знания за света и за самия себе си, отразява се в събитията, определя границите, възможностите си, дава си имена. Ангелът не трябва да черпи нищо отвън; цялото знание за света

съдържа в себе си (П, 13). Сънят разтваря границите и показва на човека, че това разтваряне е част от неговата природа. По този начин човекът излиза от познатия си аз, за да навлезе в сферата на собственото си непознато. Една от главните героини в романа – Геновефа, се убеждава сама, че сънищата ѝ се сбъдват. Изпълнява се пророческата им функция (П, 34).

Сънят е и прозрение, озарение, а това променя ценностната система на субекта, т.е. неговата идентичност. Селският аристократ – господарят Попелски (Dziedzic Popielski) сънува, че няма нищо, че се е освободил от всичките си притежания и се чувства спокоен, възроден, с вдъхновение и желание за живот.

*Nie miał żony, nie miał pałacu, nic do niego nie należało i nic go nie obchodziło. To był piękny sen*⁹ (P, 121).

Той става повелител, диригент на сънищата си. Сякаш сънят и сънуващият си разменят ролите – господарят Попелски започва сам да управлява и направлява своите сънища. Започва да функционира между два свята – ониричния и фактологичния:

*Ponieważ w Grze istotną rolę pełniły sny, dziedzic Popielski nauczył się śnić na zamówienie. Mało tego, powoli uzyskiwał nad snami kontrolę, robił z nich co chciał, zupełnie inaczej niż w życiu. Świadomie śnił na zadany temat i zaraz tak samo świadomie budził się po drugiej stronie, jakby przeszedł przez dziurę w płocie. Potrzebował chwili, żeby oprzytomnieć, a potem zaczynał działać*¹⁰ (P, 164).

Дърветата и другите растения също имат своя идентичност. Те са потопени във вечен сън. Тъждествени са със съня. Тази тяхна специфична екзистенция сякаш разкрива философията на безкрая, на вечността. Щом смъртта е сън, но и животът е сън – до този извод стига и Павел след смъртта на баща си в *Правек и други времена* (P, 197), тогава целият континуум с кръгова форма: Живот – Смърт – Живот, свидетелства за непрекъснатост, безкрайност на битието. Събуждането от сън прилича на завръщане от Смъртта, а ако Животът е сън, значи, че същевременно е и Смърт, че съдържа Смъртта, а тя на свой ред съдържа кълновете (зародиша) на Живота. Когато човек иска да сънува,

⁹ Нямаше съпруга, нямаше имение, нищо не притежаваше. Хубав сън (П, 127).

¹⁰ Понеже в Играта важна роля играеха сънищата, господарят Попелски се научи да сънува по поръчка. Освен това бавно придобиваше контрол над сънищата, правеше в тях каквото си иска, съвсем по различен начин, отколкото в живота. Съзнателно сънуваше на дадената тема, и веднага, също така съзнателно се будеше от другата страна, сякаш е минал през дупка в сграда. Нуждаеше се от един миг да се осъзнае, а после започваше да действа (П, 178).

очаква съня и дори се научава да го ръководи, значи че живее хармонично и сговорчиво със Смъртта, а в Смъртта си знае, че пак ще го има – може би само под друга форма. Липите подсказват всичко това, изпращат точно такива асоциации:

*Lipy, jak wszystkie rośliny, żyją wiecznym snem, którego początk tkwi w nasieniu drzewa. Sen nie rośnie, nie rozwija się wraz z nim, zawsze jest taki sam. Drzewa są uwięzione w przestrzeni, lecz nie w czasie. Od czasu uwalnia je ich sen, który jest wieczny. Nie rosną w nim uczucia, jak we śnie zwierząt, nie rodzą się obrazy, jak we śnie ludzi*¹¹ (P, 204).

Идентичността на дърветата не познава страха. Техният спокоен и монотонен сън им осигурява безкрайна приемственост, „закриля“ вечността им. Сънят им разкрива причината за човешкия страх – изострената бдителност на човешкото съзнание, нещо, от което растенията са избавени:

Łoskot siekier, grzmot pioruna naruszają wiecznysen drzew. To, co ludzie nazywają ich śmiercią, jest tylko chwilowym zakłóceniem snu. W tym, co Ludzie nazywają śmiercią drzew, jest zbliżaniem się do niespokojnego istnienia zwierząt. Im jaśniejsza, im przenikliwsza jest bowiem świadomość, tym więcej w niej lęku. Lecz drzewa nigdy nie osiągają królestwa niepokoju zwierząt i ludzi.

*Kiedy drzewo umiera, jego sen bez znaczeń i wrażeń przejmuje inne drzewo. Dlatego drzewa nigdy nie umierają. W niewiedzy, że się istnieje, jest wyzwolenie od czasu i śmierci*¹² (P, 205).

Сънят на Ана от разказа *Че Гевара* (Музика от много барабани/*Gra na wielu bębenkach*) е като радар, барометър на света. Чрез него тя се идентифицира като негова спасителка.

¹¹ Липите, като всички растения, живеят във вечен сън, чието начало е в семената на дървото. Сънят не расте, не се развива заедно с тях, винаги е един и същ. Дърветата са затворени в пространството, но не във времето. От времето ги освобождава сънят им, който е вечен. В тях не растат чувства като в съня на животните, не се раждат картини като в съня на хората (П, 225).

¹² Трясъкът на брадвите, грохотът на гръмотевиците нарушават вечния сън на дърветата. Това, което хората наричат тяхна смърт, е само моментно нарушаване на съня. То е всъщност приближаване до тревожното съществуване на животните. Защото, колкото по-бистро и дълбоко е съзнанието, толкова по-тревожно е то. Ала дърветата не ще достигнат царството на тревожността, обитавано от животните и хората.

Когато умира дърво, неговият лишен от значение и преживявания сън бива приет от друго дърво. Затова дърветата никога не умират. В незнанието за съществуването се състои освобождаването от времето и смъртта (П, 225).

Ontologia Pani Anny była taka: wierzyła, że jej sen ratuje świat. Że w czasie jej snu świat – już nadpsuty, podniszczony, zużyty – regeneruje się. Że śpiąc, ratuje wszystko od śmierci.

(...) jedynym ratunkiem dla świata jest sen, jej sen i nasz sen. Wtedy dopiero dojdziemy do siebie, nasz sen zaceruje wszystkie dziury, przez które dostaje się na wierzch samo zło, nieprzenikniona ciemność (GWB, 188 – 191)¹³.

Сънят на Марта от Дом дневен, дом нощен има демиургична сила. Тя се е сляла с тази сила, а чрез нея – и със самосъздаващия се Космос. Самият сън прави Марта едновременно вездесъща и разтворена в Космоса, освободена от аза.

Pierwszej nocy miałam nieruchomy sen. Śniło mi się, że jestem czystym patrzeniem, czystym wzrokiem i nie mam ciała, ani imienia. Tkwię wysoko nad doliną, w jakimś nieokreślonym punkcie, z którego widzę wszystko lub prawie wszystko. Poruszam się w tym patrzeniu, ale pozostaję w miejscu. To raczej widziany świat poddaje mi się, kiedy na niego patrzę, przysuwa się i odsuwa tak, że mogę zobaczyć wszakże naraz albo tylko najdrobniejsze szczegóły. (...).

Tak śnię, wydaje mi się, nieskończenie długi czas. Nie ma przed i nie ma po, nie oczekuję też niczego nowego, bo nie mogę ani nic nabyć, ani nic stracić. Noc się nigdy nie kończy. Nic się nie dzieje. Nawet czas nie zmienia tego, co widzę. Patrzę i ani nie poznaję nic nowego, ani nie zapominam tego, co zobaczyłam¹⁴ (D, 7 – 8).

4. Заключение

¹³ Онтологията на Ана беше следната: тя вярваше, че спасява света. Че докато тя спи, светът – вече поизпортен, разхалтен, изхабен – се възстановява. Спейки, спасява всичко от смърт.

(...) единственото спасение за света е сънят, нейният сън и нашият сън. Едва тогава ще дойдем на себе си, сънят ни ще закърпи всички дупки, през които навън изскача злото, адският мрак (ММБ, 170 – 174).

¹⁴ Първата нощ имах застинал сън. Присъни ми се, че съм поглед, чист взор и нямам тяло, нито име. Вися високо над долината в някаква неопределена точка, от която виждам всичко, или почти всичко. Придвижвам се при това гледане, не оставам на едно място. По-скоро наблюдаваният свят поддава пред мен, докато го обхващам с поглед: приближава се и се отдалечава, така че мога да видя ту всичко наведнъж, ту само най-дребните детайли. (...).

Така сънувам, струва ми се, безкрайно дълго. Няма преди и няма след: не очаквам нищо ново, защото нито мога да придобия, нито да загубя каквото и да било. Нощта никога не свършва. Нищо не се случва. Дори времето не променя това, което виждам. Гледам и нито опознавам нещо ново, нито забравям онова, което съм видяла (Д, 6 – 7).

В произведенията на О. Токарчук сънят има ключова роля. Той е регулатор на универсалното равновесие чрез успоредяването на две антиномични двойки: Живота и Смъртта, съзнаването и несъзнаването, в пространствата на които субектът е призван да се движи свободно, невъзпиран от никакви граници. Това безпрепятствено придвижване е осигурено по два начина: 1. чрез събитийния материал, самоорганизиран се в определени конфигурации с определена образност; 2. чрез посланията, които той излъчва и отправя към сънуващия за хармонизиране на съзнаването и несъзнаването в собствената му психика.

1. Сънуващите герои на О. Токарчук ни убеждават, че чрез съня хората могат да компенсират дисхармонията, диспропорциите и дисбаланса най-напред в собствената си психика, а след това и в съществуването си. Иначе биха се саморазпаднали – както те, така и светът. Сънят се утвърждава като ценен „диагностик“ за индивида. Показва му върху какво трябва да работи за пълноценна индивидуация и за постигане на цялостна личност.

2. Сънят „прошепва“ тайната на човека – в какво се състои неговата трагедия: в трагичната раздвоеност между субективно и обективно, съзнавано и несъзнавано. Причина за всички драми, катаклизми, разриви, разрушения и т.н. е болезнената трансформация и индивидуация на човека. Ако не пренебрегваме посланията на съня, ако се вслушваме в тях с внимание, ще разпознаем съня като синоним на развитието на душата, като духовно израстване и смислена екзистенция.

3. Някои от героите на писателката са не толкова обект/адресат на посланията на съня, колкото персонификация на самите послания, след като са се освободили от ограниченията на времето и пространството. Тези герои сякаш са се слели със своя сън, станал репрезентат на тяхната изобразителна, образна идентичност. Отдадеността им на загатката на съновиденията като че ли им придава вечност, помага им да надмогнат тленността си. Част от загатката е възможността, която дават сънищата, за преминаване от едно еволюционно и енергийно ниво на друго, а заедно с това – и за радикална трансформация на аза.

4. В произведенията си О. Токарчук показва как сънят изтрива границите и как тази „без-граничност“ е част от природата на човека. В съня си той напуска познатия Аз, за да прекрачи в сферата на собственото си непознато.

5. Сънят като прозрение, озарение променя ценностната система на субекта,

6. Сънуващият може да стане и повелител, властелин, „диригент“ на сънищата си, може да започне сам да ги управлява. Така може да функционира между два свята – ониричния и фактологичния.

7. Сънуващият може да се слее и с демиургичната сила на съня си. Тогава, освободил се от сковаващия Аз, се превръща в част от самосъздаващия се Космос.

Чрез съновиденията в творчеството си О. Токарчук може би отправя към читателите посланието – когато свикнем да обръщаме сериозно внимание на сънищата си, ще станем по-добри, а следователно и светът ще стане по-добър.

Списък на съкращенията

D – Dom dzienny, dom nocny
GWB – Gra na wielu bębenkach
OH – Ostatnie historie
P – Prawiek i inne czasy
PLK – Podróż ludzi Księgi
Д – Дом дневен, дом нощен
ММБ – Музика от много барабани
П – Правек и други времена

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Токарчук 1997: Tokarczuk, O. *Prawiek i inne czasy*. Warszawa: W.A.B, 1997.

Токарчук 1999: Tokarczuk, O. *Dom dzienny, dom nocny*. Wałbrzych: Wydawnictwo „Ruta”, 1999.

Токарчук 2006: Токарчук, О. *Музика от много барабани*. [Tokarchuk, O. *Muzika ot mnogo barabani*.] Прев.: Силвия Борисова. София: издателство „Весела Люцканова“, 2006, съкр. ММБ.

Токарчук 2010: Tokarczuk, O. *Ostatnie historie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2010.

Токарчук 2019 Tokarczuk, O. *Podróż ludzi Księgi*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2019. Pierwsze wydanie – 1993.

Токарчук 2021: Токарчук, О. *Правек и други времена*. [Tokarchuk, O. *Pravek i drugi vremena*.] Прев.: Георги Кръстев. София: ICU, 2021.

Токарчук 2022: Токарчук, О. *Дом дневен, дом нощен*. [Tokarchuk, O. *Dom dneven, dom noshten*.] Прев.: Христина Симеонова. София: ICU, 2022.

ЛИТЕРАТУРА

- Дако 1999:** Дако, П. Тълкуване на сънищата. [Daco, P. Talkuvane na sanishtata.] Прев.: Росица Ташева. София: Колибри, 1999.
- Самюелз, Шортър, Плаут 1993:** Самюелз, Андрю; Шортър, Бани; Плаут, Фред. Критически речник на аналитичната психология на К. Г. Юнг. [Samuels, A; Shorter, B.: Plaut F. Kriticheski rechnik na analitichnata psihologia na K. G. Jung.] Прев.: Марина Бояджиева. Плевен: издателство ЕА, 1993.
- фон Франц 2003:** фон Франц, М.-Л. Архетипови мотиви във вълшебните приказки. [fon Franz, M.-L. Arhetipovi motivi vav valshebnite prikazki.] Прев.: Бистра Василева. Плевен: Леге Артис, 2003.
- Фройд 1993:** Фройд, З. Тълкуване на сънищата. [Freud, S. Talkuvane na sanishtata.] Прев.: Илияна Владимирова. София: Евразия, 1993.
- Хол 2005:** Хол, Д. Юнгианска анализа на сънищата. [Hall, D. Yungianska analiza na sanishtata.] Прев.: Марина Бояджиева, Плевен: Леге Артис, 2005.
- Холис 2024:** Холис, Д. Счупеното огледало. Пречупените отражения на самите нас. [Hollis, D. Schupenoto ogledalo. Prechupenite otrazhenia na samite nas.] Прев.: Гергана Манолова. Плевен: Леге Артис, 2024.
- Шопенхауер 2013:** Шопенхауер, А. За човека, обществото и нравите. [Schopenhauer, A. Za choveka, obshtestvoto i нравите.] Прев.: Иван Евтимов. София: Фама, 2013.
- Юнг 1994:** Юнг, К.-Г. Избрано. Книга трета. [Jung, K.-G. Izbrano. Kniga tretata.] Прев.: Марина Бояджиева. Плевен: ЕА, 1994.
- Юнг 2002:** Юнг, К.-Г. Човекът и неговите символи. [Jung, K.-G. Chovekat i negovite simvoli.] Прев.: Марина Бояджиева, Плевен: Леге Артис, 2002.
- Якоби 2000:** Якоби, Й. Психологията на К. Г. Юнг. [Jacobi, J. Psihologiyata na K. G. Jung.] Прев.: Боян Цонев, Плевен: Леге Артис, 2000.